

TÜRKİYEDE GÖÇMEN HAREKETLERİ VE GÖÇMENLERİN YERLEŞTİRİLMESİ *

Doç. Dr. Cevat GERAY

GİRİŞ

Türkiye, özellikle son yüzyıl içinde, göç hareketlerinin geniş ölçüde oluştuğu bir ülkedir. Balkan savaşı sonunda hızlanan göç hareketleri Birinci Dünya savaşı sonunda hızlanan göç hareketleri Birinci Dünya Savaşından sonra ve Cumhuriyetin ilk yıllarında da yoğunluk kazanmış, zaman zaman Türkiye için çözülmesi güç yerleşme sorunları yaratmıştır.¹

Bu yazının amacı, 1923 denberi Türkiyeden giden ve Türkiyeye gelen göçmenler sayısını doğru olarak saptamak, göç hareketlerinin nüfus artışı içindeki yerini, önemini, etkisini belirtmeğe çalışmaktır. İlk önce, göçmen hareketlerinin genişliği ve nüfus artışıdaki payı araştırılmış, gelenlerin yaş, cinsiyet, öğrenim ve meslek vs. gibi özellikleri üzerinde durulmuştur. Göçmenlerin yerleştirildikleri illere, bölgelere göre yurt içindeki dağılımı, bunun nüfus durumuna ve yoğunluğuna etkileri araştırılmıştır.

* S.B.F. İskân ve Şehircilik Enstitüsünce düzenlenen X. İskân ve Şehircilik Konferansları dizisinde sunulan bildirinin metnidir. Daha geniş bilgi için Bkz.

Cevat Geray, «Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskânı» (1923-1960), S.B.F. Maliye Enstitüsü, Türk İktisadî Gelişmesi Araştırma Projesi, Rapor No : 9, Ankara, 1961 (Çoğaltma).

¹ M.Y. Altuğ, «Le problèmes des emigration Turques des Balkans», *Integration*, No : 3, 1959 s. 182-189.

O. Arı, *Bulgaristanlı Göçmenlerin İntibakı*, Ankara 1960 s. 5-7.

A. Caferoğlu, «The Migration of the Causasion Peoples in the Last 150 Years» *Integration* No : 3, 1959, s. 178-179.

C. Eren, «Die Bedeutung des Flüchtlings problems in der Turkei», *Integration*, No : 3, 1959, s. 167-177.

A.C. Eren, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri*, İstanbul, 1966.

M. Kornrumpe, «Enforced Mass Migration in Europe 1912-1954», *Integration*, No : I, (1954), s. 5-12.

H.Z. Ülken, «Aperçu general de l'évolution des immigrations en Turquie», *Integration*. No : 3, 1959, s. 220-240.

Bilâl N. Şimşir, *Rumeliden Türk Göçleri*, Ankara, 1968.

Göçmenlerin yerleştirilmeleri ve üretici duruma geçirilmeleri konusu, biri barındırma, öbürü gerekli çalışma olanak ve koşullarının yaratılması olmak üzere iki açıdan ele alınmıştır.

Göçmen hareketleriyle ilgili deyimler konusunda şimdiden şu açıklamayı yapmayı, bazı yanlış anlaşılmalara önlemek için, yararlı bulmaktayız :

Bu konuda, özellikle, göçmen (yada muhacir) deyiminin her zaman aynı anlamda kullanılmadığı dikkati çekmektedir. Çoğu, başka bir ülkeye «geri dönmek üzere» gidenler «göçmen» olarak tanımlanmış, fakat sonradan «iş bulup çalışma» ögesi bu tanıma eklenmiştir. İş bulmak için bir ülkeye gelenlerle gezi amacıyla yada başka amaçlarla gelenlerin kolayca ayırdedilemeyeceği, bazan gezi için yada başka amaçla gelenlerin de sonradan iş buldukları hesaba alınınca, bu tanımlama yetersiz kalmakta idi. 1924 yılında Roma'da toplanan Göçler Kongresinde, «göçmen» deyimini «iş bulmak» amacıyla kendi «öz memleketini terkeden» ile buna eşlik eden yada sonradan yanına gelen kimse olarak tanımlanmıştı. 1932 yılında Cenevre'de toplanan kongrede ise süre bakımından «geçici» ve «sürekli» göçmen ayırımı yapılmıştır. Böylece gezinin amacı ve süresi bakımından göçmenler diğer amaçlarla geziye çıkanlardan ayrılmak istenmiştir. Birleşmiş milletlerin Nüfus Komisyonu da «turistler», «bir yıldan az süreyle yurt dışında geziye çıkanlar», «geçici göçmenler», «sürekli göçmenler», «sığınanlar» (mülteciler) ve «mübadiller» ayırımı yapılmasını uygun görmüştür.

Türkiyedeki istatistiklerde daha çok «yerleşmek üzere» gelenler «göçmen» sayılmakta, süre bakımından bir ayırım yapılmamaktadır. Göçmenlerin yerleştirilmeleri açısından, devletçe yerleştirilenlerle devletçe yerleştirilmeyen ile bunu istemeye hakkı olmayan yada bunu istemeyen göçmenler arasında yasal bir ayırım yapılmakta, birinci gruba girenler «iskânlı göçmen» ikinci grupdakiler ise «serbest göçmen» olarak adlandırılmaktadır (2510 sayılı İskân kanununun 3657 sayılı Kanunla değiştirilen 3. maddesine bakılabilir). Araştırmada yararlandığımız kaynaklar «yerleşme» ögesini ve bu yasal ayrımları esas almaktadır.

1954 yılından itibaren yayınlanan Turizm İstatistiklerinde göç (muhaciret) amacıyla ve diğer amaçlarla yurda girenler ve yurtdan çıkanlar hakkında yıllık bilgiler verilmektedir.

TÜRKİYE'YE VE TÜRKİYE'DEN GÖÇ HAREKETLERİ

Türkiyeden Göç Edenler

Göç amacıyla, Türkiye'yi bırakıp gidenlere ilişkin bilgilerimiz pek azdır. Eldekiler daha çok yabancı kaynaklardan sağlanabilmektedir. Bunlar da inceleme kapsamına giren yılların tamamını kavramamakta, belli yılları ve süreleri içermektedir. Şöyle ki :

² H. Cillov, *Nüfus İstatistikleri ve Demografinin Genel Esasları*. İstanbul, 1960, s. 366-370.

1. 1923 Lozan Andlaşması uyarınca Türkiyeli Rumlarla Yunanistanlı Türkler değiş tokuşa bağlı tutulmuşlardı.³ Bu değiş tokuş sonucunda 149,851 Türkiyeli Rum'un ülkemizi bırakarak Yunanistana gitmek zorunda kaldığı anlaşılmaktadır.⁴

Yunanistana gidenlerin tarımdan başka iş alanlarından oldukları, bankacı, tacir, imalatçı, küçük esnaf ve sanatkâr gibi daha çok şehirselsel iş alanlarında çalıştıkları belirtilmektedir.⁵ Fakat, bunların öğrenim, yaş, meslek durumlarına ilişkin herhangi bir istatistik elde yoktur.⁶

2. Türkiye dışına doğru oluşan ikinci göç hareketi İsrail'e yönelmişti. 1948 yılında İsrail'e Türkiyeden de Yahudiler göç etmeğe başlamıştır. 1948-1957 yılları arasında Türkiyeyi bırakıp İsrail'e yerleşenlerin sayısı 38,100'ü bulmuştur.⁷

3. Yurdumuzdan göç edenlere ilişkin öteki bilgilerimiz 1954 yılından sonrasını içermektedir. İstatistik Genel Müdürlüğü, yayınladığı turizm istatistiklerinde, Türkiyeden göç amacıyla çıkanlar konusunda da 1954 yılından buyana sayı vermeğe başlamıştır.⁸ Bunlar, sadece gidenlerin sayısına ilişkin bilgi vermektedir.

Yukarıdaki açıklamalarımız Çizelge I'de özetlenmiştir.

Çizelge I — Yurdumuzdan Göç Edenler 1923 - 1969)

Yıllar	Gittikleri Ülkeler	Sayısı
1923 - 1927	Yunanistan	149,851
1948 - 1950	İsrail	30,352
1951 - 1954	İsrail	1,243
1955 - 1960	Çeşitli Ülkeler	4,139
1961 - 1969	Çeşitli Ülkeler	9,135
TOPLAM		194,720

KAYNAK : *Turizm İstatistikleri* 1954-1959 İst. Gl. Md. Yayını, No : 401, Ankara, 1960.

İstatistik Bülteni : No : 22, Ankara, 1955, s. 109.

İstatistik Bülteni : No : 61, Ankara, 1959, s. 146.

B. Darkot, «Altıncı Genel Nüfus Sayımı», *Türk Coğrafya Dergisi* Yıl : XII, (1955) No : 15-16, s. 87.

S. Seferiades, «L'exchange des Populations», *Recuell des Cours*, 1928. No : IV, s. 386.

Statistical Abstract of the Israel, 1954-1955.

³ Türk Yunan Nüfus Değiş tokuşu hakkında şu kaynaklarda geniş bilgi vardır :

S.B. Sivacı, *Greek-Turkish Population Exchange*, Le-Land Stantord Junior University'ye verilen «master» tezi, 1949. basılmamıştır.

Commission Mixte Pour L'exchange des Population Grecques et Turques, *Rapport Final*, — Actes Signés a Lausanne (1923), İstanbul : 1933, 2 cilt.

⁴ S. Seferiades, «L'Exchange des Populations», *Recuell des Cours*, No : IV (1928), s. 386.

⁵ Sivacı, *op. cit.*, s. 83.

⁶ Sadece, birayse bazı izlem ve gözlemlerden rumların gitmesiyle Anadolunun birçok kasabalarında terzi, ayakkabıcı, kuyumcu gibi özel bir beceri ve bilgiyi gerektiren sanat dallarında yenileri yetişinceye değin bazı sıkıntılara katlanıldığı anlaşılmaktadır.

⁷ B. Darkot, «Altıncı Genel Nüfus Sayımı», *Türk Coğrafya Dergisi*, Yıl : XII (1955) No : 15-16, s. 87.

⁸ 1954'den öncesine ait rakkamları Emniyet Genel Müdürlüğünden soruşturduk. Adigeçen Genel Müdürlük giriş ve çıkış bildirimlerini her yılın sonunda topluca İstatistik Genel Müdürlüğüne göndermektedir. 1954 yılından ötekilerin de gönderilmiş olduğu, fakat bunların sınıflandırılmadan yada yayınlanmadan ortadan kaldırıldığı anlaşılmaktadır.

Çizelge I de görüldüğü gibi, özellikle 1927-1948 dönemi için ulusal ve uluslararası kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlayamadık.

Türkiyeye Göçler

Türkiye 1923 yılından bu yana gelen göçmenlerin çokluğu nedeniyle göçmen «alan» ya da «kabul eden» ülke durumunu göstermektedir.

Gerçekten, 1923 ile 1970 yılları arasında yurdumuza çeşitli memleketlerden gelen «göçmen» «mübadil»ler ile «sığınan»ların (bunlardan sadece yurtda yerleşmelerine izin verilenler) toplamı 1,232,189'u bulmaktadır. Bunların yıllara göre dağılışı Çizelge II'de gösterilmiştir.

Çizelge II — Yurdumuza «Göçmen» ve «Mübadil» Olarak Gelenlerle Sığınanlar (*) (1923 - 1970)

Yıllar	Aile S.	Nüfus	Yıllar	Aile S.	Nüfus
1923	50,259	196,420	1948	2,330	7,245
1924	52,221	208,886	1949	1,112	3,450
1925	9,815	39,634	1950	12,233	52,185
1926	8,201	32,852	1951	25,129	102,240
1927	6,805	27,172	1952	527	1,202
1928	10,143	40,570	1953	988	3,309
1929	4,785	19,133	1954	3,252	12,062
1930	3,490	13,694	1955	5,028	20,076
1931	2,945	11,648	1956	9,260	35,369
1932	2,905	11,603	1957	9,140	32,680
1933	6,167	25,656	1958	9,509	32,539
1934	9,282	34,057	1959	5,568	20,612
1935	13,002	50,719	1960	3,903	14,722
1936	8,518	33,074	1961	2,152	7,971
1937	7,008	26,752	1962	1,310	3,458
1938	8,734	29,678	1963	1,065	2,751
1939	5,728	21,458	1964	357	1,381
1940 (*)	3,919	13,318	1965	452	2,310
1941 (**)	1,854	7,264	1966	812	3,747
1942 (**)	1,444	5,709	1967	773	3,581
1943 (*)	843	3,442	1968	706	3,574
1944 (*)	606	2,608	1969	1,122	4,752
1945 (*)	643	2,792	1970 (***)	3,089	11,800
1946	917	3,741			
1947	1,017	4,365	Toplam	321,191	1,248,758

* 1940-1945 yılları arasında geldiği tesbit edilen fakat yıllara dağılışı bilinmeyen 12612 «sığınan» bu yıllara eşit olarak tarafımızdan dağıtılmıştır.

** «Sığınanlardan» yurtda kalmalarına izin verilip yerleşenler kastedilmektedir.

*** Kasım 1970 sonundaki durum

KAYNAK : D.İ.E Turizm İstatistikleri, İstatistik yıllıkları, 11, 12, 17, 18, 19 ve 21 sayılı ciltleri. Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü İstatistik Servisindeki bilgiler.

Demek oluyor ki ortalama olarak her yıl Türkiye'ye 26,015 kişi «göçmen» «mübadil» veya «sığınan» sıfatıyla göç etmiş bulunmaktadır. 1923 ve 1924 yıllarında gelenlerin sayısı yıllık ortalamanın altı yedi katına çıkmıştır. Değiş-tokuş edilen Yunanistanlı Türklerin gelişi bu yıllara rastlamaktadır. 1950 ve 1951 yıllarında Bulgaristan'dan gelen göçmenlerle birdenbire büyük bir artış görülmüştür. 1952 ve 1953 yıllarında sınır kapılarımızı kapamamız nedeniyle bir duraklama olmuştur. 1954'den sonra Yugoslavya'dan gelenlerin sayısı git-tikçe artmış, 1956'da 35 bini aşmış, 1956 ve 1957 yıllarında aynı düzeyde kal-dıktan, sonra gittikçe hızı azalan bir hızla süregelmiştir.

Çeşitli siyasal nedenlerle yurdumuza sığınanlara ilişkin bilgilerimiz, 1940 yılından buyanadır. İkinci Dünya Savaşı sırasında, savaşı izleyen yıllarda yurdumuza sığınanların sayısı 91 bini aşmıştır. Bunlardan büyük oranı (67 bini) bir süre kaldıktan sonra yurdumuzdan ayrılmıştır. Çizelge III'de yur-dumuza sığınanlar ile bunlardan Türk soyundan olanlar ve yurdumuzda yer-leştirilenler görülmektedir :

**Çizelge III — Yurdumuza Sığınanlar ve Bunlardan Yurtta Kalanlar
(1940 - 1960)**

Yıllar	Sınırlarımıza sığınanlar			Giden-ler	Kalan-lar	Avrupa-dan si-ğınanlar (*)	Yurdu-muzda yerle-şenler Toplam
	Türk	Türk olma-yanlar	Toplam				
1940 - 49	39,557	51,933	91,490	67,022	24,468	2,610	27,780
1950 - 60	0	0	0	0	0	715	715
Toplam	39,557	51,933	91,490	67,022	24,468	3,325	28,495

KAYNAK : Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü Başmüsavirlik arşivindeki dosyalardan tara-fımızdan derlemiştir.

* Uluslararası örgütler tarafından Avrupa Kamplarından gönderilenler.

Göçmenlerin Geldikleri Ülkeler

Yurdumuza gelen «göçmen», «mübadil» ve «sığınan»ların çok büyük bir çoğunluğu (% 97,5'i) Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya gibi Balkan ülkelerinden göç etmiş bulunmaktadır. Pek küçük bir oranı da Tür-kistandan gelmiştir.⁹ (Çizelge IV'e bakınız).

⁹ N. Ökten, «Die Einwanderung der Turkestanischen und idil-uralis chen Türken in die Turkei». *Integration*, No : 3, (1959), s. 208-214.

Toprak İskân Çalışmaları, Ankara, 1955, s. 53-54.

Çizelge IV — «Göçmen», «Mübadil» ve «Sığınan»ların Geldikleri Ülkeler (1923 - 1970)

Ülkeler	Y I L L A R							
	1923-1933 (a)		1934-1960		1961-1970		1923-1970	
	Göçmenler Sayı	Oran (%)	Göçmenler Sayı	Oran (%)	Göçmenler Sayı	Oran (%)	Göçmenler Sayı	Oran (%)
Bulgaristan	101,507	16.3	272,971	47,0	13,114	28.9	387,592	32,0
Romanya	33,852	5.4	87,476	15,0	268	0,6	121,619	10,0
Yugoslavya	108,179	17,2	160,922	28.8	30,368	66,9	299,469	24,0
Yunanistan	384,000	61,1	23,788	4,1	712	1,6	408,720	32,7
Türkistan	—	—	2,128	0,3	382	0,8	2,576	0,2
Öteki Ülkeler	—	—	12,345	2,0	135	0,3	12,444	1,0
Sığınanlar (b)	—	—	16,993	2.8	428	0,9	17,221	0.1
Genel Toplam	627,538	100	576,623	100	45,407	100	1,249,641	100

(a) 1923-1933 yıllarında Yunanistan'dan «mübadil» olarak gelenler dışında kalanların geldikleri ülkelere ilişkin hiç bir bilgiye rastlayamadık. Bu nedenle 1927-1935 nüfus sayımları arasında Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya'da doğmuş olanlar sayısındaki artış hesaba alınarak bir tahmin yapılmıştır.

(b) Yurdumuza sığınanlardan nereden geldikleri bilinenler, ilgili ülkeye eklenmiştir.

KAYNAK : C. Geray, op. cilt., Ek Çizelge 2.

Yunanistan'dan gelen «göçmen» ve «mübadil»ler yurdumuza göçenlerin yaklaşık olarak % 34 ünü bulmuştur. Bunlardan büyük çoğunluk (% 94.1) Cumhuriyetin ilk yıllarında Lozan Andlaşması gereğince yapılan zorunlu nüfus değiş tokuşu sonucunda «mübadil» sıfatıyla gelmiştir. Yunanistan'dan 1934 ve 1945 yılları arasında göçmen geldiğine ilişkin bilgi edinemedik. 1945-1950 arasında 7753 kişinin yurdumuza sığındığı anlaşılmaktadır. 1950'den bu yana yılda ortalama olarak 1600 kişi Yunanistan'dan «serbest göçmen» olarak yurdumuza göç etmiştir.

Yurdumuza göçenlerin yaklaşık olarak % 31'i Bulgaristan'dan gelmiştir. 1935 ve 1940 İkinci Dünya Savaşı öncesi ile savaşın ilk yıllarını kapsayan 1935-1940 döneminde Bulgaristan'dan 95,511; 1950 ve 1951 yıllarında ise 154,385 kişi göç etmiştir.¹⁰

Son anlaşmadan sonra, Bulgaristan göç edenlerin sayısı yeniden yükselmeğe başlamıştır.

Önem taşıyan, bir başka kütle de Yugoslavya göçmenleridir. Bütün göçmenler toplamının % 22,3'ü Yugoslavya'dan gelmiştir. İşin dikkate değer yanı, Yugoslav göçmenlerinin % 56,4 ünü kapsayan 151,812 göçmenin 1952 ile 1960 yılları içinde gelmiş olmasıdır.¹¹

Romanya'dan gelenlerin oranı % 10,1'dir. Romanya göçmenlerinin geliş 1934-1938 yıllarında, İkinci Dünya Savaşı öncesinde yoğunluk kazanmış yaklaşık olarak % 66'ı bu dönemde gelmiştir.

Türkistan'dan gelenler ise 2,128 kişiden ibarettir.

1945 yılından bu yana, yurdumuza sığınanlardan yerleşmelerine izin verilenlerin geldikleri ülkelere göre dağılışı Çizelge V'te gösterilmiştir.

Göçmenliklerin Özellikleri

Yurdumuza göç edenleri yaş, cinsiyet, öğrenim, meslek, anadil, medeni durum ve benzeri niteliklerini gösteren istatistikler hemen hemen yok denecek kadar azdır. Eldekiler de yalnız belli yıllara ya da gruplara ilişkindir. Genellemeler yapmağa elverişli olmamakla birlikte, eldeki bilgileri değerlendirmeye çalışacağız.

¹⁰ Bulgaristan'dan göçe zorlanan bu göçmenlere ve yerleştirmelerine ilişkin geniş bilgi için aşağıdaki kaynaklara başvurulabilir:

O. Arı, **Bulgaristanlı Göçmenlerin İntibakı**, Ankara : 1960, Doktora tezi.

S. Bilge, «Türk-Bulgar Göçmen Anlaşmazlığı», **İnsan Hakları Dergisi**, No : 49-50, (1951), s. 13.

Z. F. Fındıkoğlu, «Au sujet des immeubles laissés en Bulgarie par des émigrants Turcs de Bulgarie», **Integration**, No : 3, (1959), s. 206-205.

F. K. Gökay, «Situation des Réfugiés en Turquie», **Integration** No : (1954), s. 12-20.

A. Tanoğlu, «Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketi», **İktisat Fakültesi Dergisi**, C. 14, (1952-1953), No : 1-4, s. 129-161.

Orhan Tuna, «Muhacirler Meselesi Avrupa Araştırma Cemiyeti» **İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt : 13, Sayı : 1-4, (1951-1952), s. 248-259.

¹¹ S. Zaim, «Son Yugoslav Muhacirleri Hakkında Rapor», **İktisat Fak. Derg.** Cilt : 19, (1957-1958) No : 1-4, s. 435-448.

Çizelge V — Sığınanlardan Yurdumuzda Yerleşenlerin Geldikleri Ülkeler (1946 - 1960)

<i>Geldikleri Ülkeler</i>	<i>Nüfus</i>	<i>Oranı %</i>
Bulgaristan	2,959	19,5
Yunanistan	7,753	51,9
İtalyan Adaları	201	1,3
İran	428	2,8
Yugoslavya	64	0,4
Romanya	23	0,15
Rusya	18	0,1
Suriye	9	0,05
Avrupa Kamplarından	715	4,7
Diğer Yerlerden	3,011	19,9
Toplam	15,181	100

KAYNAK : Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü Başmüsavirlik arşivindeki dosyalardan tarafımızda derlenmiştir. **Demographic Year book** 1952 de 1947-50 yılları için bilgi vardır.

CİNSİYET BAKIMINDAN GÖÇMENLER

Göçmenlerin cinsiyet bileşimi ve ilişkin bilgilerimiz 1921-1929 dönemi ile 1950-1961 yıllarıyla ilişkilidir.

1921-1929 döneminde gelen göçmenlerin % 50,7'si erkek % 49,3'ü kadındır.

1950-1951 yıllarında yurdumuza gelen Bulgaristanlı 134,542 göçmenden 41,052 ne ilişkin bilgilere göre, bunlardan % 50,2'si erkek, % 49,8'zi kadındır.¹² Aynı yıllardaki Türkiye nüfusunun cinsiyet bileşimi aşağı yukarı aynı oranlarda idi.

YAŞ BİLEŞİMİ BAKIMINDAN GÖÇMENLER

Göçmenlerin yaş bileşimine ilişkin bilgilerimiz, sadece 1950-1951 yıllarında gelen Bulgaristanlı göçmenlerin bir kesimiyle ilgili bilgilerdir. Ülkemiz nüfusuyla karşılaştırılırsa, 1950-55 yıllarındaki nüfusumuzun yaş bileşiminin büyük farklılık göstermemektedir. 1950'de Türkiye nüfusunun % 38,3'ü 14 yaşın altındayken Bulgaristan gelen göçmenlerin % 37,6'sı bu yaşlardaydı. 15-64 yaş arasında olanların oranı göçmenlerde % 57,8; Türkiye nüfusunda % 58,3 idi.

¹² Amiran Kurtkan, «1950-51 Yılında Türkiye'ye Tehcir Edilen Bulgaristan Türkleri Etrafında Anket Usulü Tatbikatı» **İktisat Fakültesi Mecmuası** C. 22, No. 2, (1960-61) den ayrı baskı.

GÖÇMENLERİN ÖĞRENİM DURUMLARI

Bulgaristan'dan gelen göçmenlere ilişkin istatistik bilgilerden bunların kültür düzeyleri konusunda bir ilişkin fikir edinmek olanağı vardır.

GÖÇMENLERİN ANADİLLERİ

Bulgaristan göçmenlerinin ülkemiz nüfusuna göre daha çok okur yazar olduğu göçmen kadınlar arasında okur yazarlığın daha yaygın bulunduğu anlaşılmaktadır.

İlk öğretim görenlerin oranı göçmenlerde daha yüksektir. Orta, teknik ve meslekî öğretim bakımından Türkiye biraz daha yüksekçe bir oran göstermektedir. İlk öğretimin göçmenler arasında yaygın olmasının sosyal çevreye uyma ve ekonomik hayatta başarı bakımından göçmenler için önemi açıktır.

1950-1951 yıllarında gelen bu göçmenlerin % 97,5 gibi büyük çoğunluğunun ana dili türkçedir. Ana dili Bulgarca olanların oranı % 0,3; diğerlerinininki ise % 2,2 dir. Türkçe bilmeleri, Türkiye'ye uyumu kolaylaştıracı bir etkidir.

GÖÇMENLERİN MESLEK DURUMLARI

Gelen göçmenlerin mesleklerini gösteren istatistikler tutulmamaktadır. Bazı yıllar için, özellikle 1950 yılından sonrası için çiftçi ve sanatkâr ayırımına göre sınıflandırılmış çizelgelere rastladık. Bunlar, hem ayrıntılı bilgiler taşımamakta, hem de çiftçilik ve sanatkârlık dışındaki meslekleri gözden uzak tutmaktadır. Üstelik kadın erkek, küçük büyük ayırımı yapmaksızın yerleştirilen bütün göçmenleri içine almaktadır. Göçmenlerin köyde ya da şehirde yerleştirilmesi kararı verilirken bu bilgilerden yararlanılmıştır.

Bulgaristan göçmenlerinin % 83'üne yakın çoğunluğunun tarımla uğraşmış oldukları görülmektedir. Bu oranın aslında biraz daha düşük olması beklenbilir. İstanbul Üniversitesi İktisat ve İctimaiyat Enstitüsü tarafından Bulgaristan göçmenleri arasında yapılan ankete verilen cevaplardan, gelen göçmenlerden yaklaşık olarak % 15'inin aslında tarımdan başka işle uğraşmasına karşın çiftçi göçmenlere devlet tarafından dağıtılan topraklardan ve yapılan evlerden kendisine de verilmesini sağlama amacıyla, kendini «çiftçi» yazdığını anlaşılmaktadır. Şu yada bu biçimde biraz olduğundan fazla yazılmış olması, gelenlerin büyük çoğunluğunun tarımla uğraşan kimseler olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Gerçekten, bunların yüzde 87,6'ı köysel yerlerden gelmiştir.¹³

Nüfus Artışı ve Göç Hareketleri

1927 yılından bu yana Türkiye nüfusu 13,648,270 kişiden 35,666,549'a yükselmiştir.

Araştırmamız Cumhuriyetin ilanı yılı olan 1923'den bugüne değin uzayan dönemi içine aldığından nüfus artışı konusunu da 1923 yılından bu yana ele almak gerekiyor. Bizde ilk genel nüfus sayımı 1927'ye rastladığından 1923 yılındaki nüfusumuzu tahmin etmemiz gerekmektedir.

¹³ Nüfus Sayımları 1927-1950, s. 15.

Bu tahmini yaparken başlangıç noktası olarak alacağımız 1927 nüfus sayımı rakkamının da 250.000 kadar «mektum», (gizli kalmış ya da sayılmamış)

Çizelge VI — Nüfus Artışı ve Göç Hareketleri (1923 - 1970)

Yıllar	NÜFUS Türkiye	İki sayım farkı (A)	GÖÇ HAREKETLERİ			Nüfus artışı. payı B/A %
			Gelen	Giden	Fark (B)	
1923	12,339,093 a	—	—	—	—	—
1927	13,648,270	1,559,177 b	504,964	149,851	355,113	22.8
1935	16,158,018	2,259,748	207,350	—	207,350	9,2
1940	17,820,950 c	1,622,932	124,281	—	124,281	7.7
1945	18,790,174	969,224	21,813	—	21,813	2.1
1950	20,947,188	2,157,014	70,986	30,352	40,634	1.9
1955	24,064,763	3,117,575	138,889	1,243	137,646	4.4
1960	27,754,820	3,690,057	135,922	1,139	134,783	3.6
1965	31,391,421	3,636,601	17,808	7,226	10,582	0.2
1970	35,666,549 d	4,275,128	27,454e	1,909	25,545	0.5
TOPLAM		22,018,279	1,248,758	194,720	1,054,038	4.7

a — 1923'deki nüfusumuz, 1923-1927 dönemi göçmen hareketlerinin sonucu, 1927 nüfusundan düşülüp, buna «mektum» nüfus tahmini olan 250 bin eklendikten sonra, 1927-1960 döneminin yıllık ortalama artış oranı uygulanarak tahmin olunmuştur.

b — Bu fark 1927'deki «mektum nüfusu» da içine almaktadır.

c — Hatay'ın 1939'daki nüfusu olan 208,116 dışarda tutulmuştur.

d — Telgrafla alınan geçici sonuç.

e — 1969 ve 1970 tahminlere dayanıyor.

KAYNAK : 23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı, s. 9.

Türizm İstatistikleri, No : 401, s. 10.

Darkot - op. cit., s. 87.

1960 Telgrafla alınan ilk neticeler, No : 408, s. 1.

23 Ekim 1970 Genel Nüfus Sayımı Telgrafla Alınan Geçici Sonuçlar, D.İ.E Yayını
No : 616, Ankara, 1970.

nüfusu içerdği tahmin olunmaktadır.¹⁴ Böylece 1927 nüfusuna (13,648,270'e) gizli kalmış bulunan 250 bin kişiyi eklersek, 1927 yılında Türkiye nüfusu tahminen 13,898,270'i bulmaktadır. 1923 ve 1927 yıllarında memleketimize gelen göçmen sayısı 504,964'dür. Giden göçmenleri ise 149,851 kişidir. Aradaki fark 355,113 kişidir. Başka bir deyimle, 1923-1924 yılları içinde göçmen hareketlerinden doğan nüfus artışı 355,113 tür. Bu sayıyı 1927 Türkiye nüfusunu gösteren tahmini rakkamdan çıkarırsak farkın 13,543,157 olduğu sonucunu buluruz ki bu da sayım yılındaki Türkiye nüfusunu göstermektedir. 1923-1927 arasındaki yıllık artış hızı olarak 1927-1960 devresindeki yıllık ortalama artış hızı esas alınarak 1923 yılında, Türkiye nüfusunun 12,339,093 olduğu bulunur.¹⁵

Hızlı nüfus artışında göçmen hareketlerinin payı ne olmuştur? 1923'den beri yrdurumuza yerleşen göçmen, mübadil ve sığınanların toplamı 1,232,139'dur. Bu toplamdan yurdumuzdan göç edenler sayısı olan 193,509'u çıkarırsak 1,038,680 sonucunu elde ederiz, ki bu da nüfus artışı bakımından göçmen hareketlerinin net sonucunu anlatmaktadır.

Yukarıdaki çizelgeden anlaşılacağı üzere, 1923-1960 döneminde Türkiye'deki nüfus artışı içinde göçmen hareketlerinin payı yüzde 6.6 oranındadır.

Göçmen hareketlerinin nüfus artışındaki payı çeşitli sayım dönemlerinde değişik bir orandadır. Cumhuriyetin ilk yıllarına rastlayan 1923-1927 döneminde göçmenler nüfus artışının yüzde 22,8 ini oluşturuyordu. Gerçekten, bu yıllarda Yunanistanla yapılan «ahali mübadelesi» bu oranın hayli yüksek olması sonucunu doğurmuştur. 1927-1935 döneminde de nüfus artışında göçmen hareketlerinin payı yüzde 9,17 oranındadır. Harp yıllarını da içine alan 1940-1950 evresinde bu oran, yüzde 2 çevresinde olmuştur. 1950 yılından sonra gelen Bulgaristanlı göçmenler bu oranı yeniden kabartmışlardır.

GÖÇMENLERİN YERLEŞTİRİLDİKLERİ İLLER

Yaptığımız araştırmalar sonunda, yurdumuza gelen 1,204,205 göçmenden yüzde 72,8'ini oluşturan 889,042 kişinin hangi illere yerleştirilmiş oldukları hakkında bilgi edinmiş bulunuyoruz. Ençok göçmen yerleştirilen iller Çizelge VII'de gösterilmiştir.

Görüldüğü üzere en çok göçmen yerleştirilen ilimiz Edirne'dir ve göçmenlerin yüzde onu bu ilimize yerleştirilmiştir. Göçmenlerin % 9,4'ü Tekirdağ'a, % 9'u İstanbul'a, % 7,8'i Kocaeli'ne, % 7'i Bursa'ya, % 5,6'ı ise Balıkesire yerleştirilmiştir.

Yerleştirilmek üzere gönderilen göçmenler sayısının bazı illerimizde nüfus artışı içinde büyük bir yüzdeyi kapsadığı sözkonusu çizelgeden anlaşılmaktadır. Göçmenlerin sayısı Edirne'de nüfus artışının % 71'ini içermiştir. Bu oran Tekirdağ için % 58, Kırklareli için % 52, Niğde için % 30, Bursa için % 24,1'dir.

¹⁴ O. Türkay, *Türkiye Nüfusu*, Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi No : 3, 1960 (Ekim) s. 6.

¹⁵ Karşılaştırmamız, Türkay, *op. cit.*, s. 6.

Çizelge VII — Bazı İllerin Nüfus Artışında Yerleştirilen Göçmenlerin Payı (1923 - 1960)

<i>İller</i>	<i>Yerleştirilen Göçmen Sayısı</i>	<i>Nüfus artışında Göçmenlerin payı (%)</i>
Balıkesir	50,065	20.
Bilecik	7.736	24,1
Bursa	63,057	21,5
Çanakkale	26,116	16,7
Edirne	84,946	71,3
İstanbul	80,721	7,1
Kırklareli	69,402	52,1
Manisa	31,098	10,9
Niğde	28,032	30,7
Samsun	29,978	7,9
Tekirdağ	83,329	57,8

KAYNAK : (Cevat Geray, *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler*, 1923-1960, s. 30-31).

Yerleştirilen göçmenlerin sayısı bakımından iller Çizelge VIII'de kümelenmiştir.

Çizelge VIII — Yerleştirilen Göçmen Sayısına Göre İllerin Dağılışı

<i>Yerleştirilen Göçmen Sayısına Göre Kümeler</i>	<i>Sayısı</i>	<i>Göçmen Sayısı</i>	<i>Göçmen Oranı (%)</i>
Hiç	7	—	—
1000'den az	11	5,213	0.5
1001-10,000	25	90,052	11.4
10,001-25,000	12	182,567	20.4
25,000'den fazla	12	611,210	68.6
Toplam	67	889,042	100.

KAYNAK : (Cevat Geray, *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler*, s. 32).

İllerimiz arasında göçmenlerin dağılışı bakımından büyük bir dengesizlik görülmektedir. 67 ilimizden sadece 12'si göçmenlerin yüzde 68,6 gibi büyük çoğunluğunu alırken diğerleri geride kalan yüzde 31,4'ünü paylaşmışlardır.

GÖÇMENLERİN COĞRAFYA BÖLGELERİNE DAĞILIŞI

Göçmen yerleştirilen illeri coğrafya bölgelerine göre kümelendirdiğimizde, göçmenlerin yurdumuza nasıl dağıldıkları konusunda daha belirli bir görüş edinebiliriz. Göçmenlerin geldikleri başlıca dört ülkede, (Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya'da) doğmuş bulunanların coğrafya bölgelerine dağılışına da bir göz atmakta yarar vardır. Şimdi, göçmenlerle yukarıda belirtilen dört ülkede doğmuş olanların coğrafya bölgelerine dağılışı- nı göstermek üzere Çizelge IX düzenlenmiştir.

Çizelge IX — Göçmenlerin ve Balkan Doğumlarının Coğrafya Bölgelerine Dağılışı

<i>Bölgeler</i>	<i>Yerleştirilen göçmen- ler oranı (%)</i>	<i>Balkan doğumular (*) Oranı (%)</i>
Marmara	57.1	56.7
Ege	8.5	21.3
Kuzey Anadolu	8.7	3.3
Güney Anadolu	5.2	2.8
Orta Anadolu	14.6	11.7
Doğu Anadolu	4.7	.6
Güney Doğu Anadolu	1.2	3.4
TOPLAM	100.	100.

* 1955 nüfus sayımında doğum yeri Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya olarak yazılanlar.

KAYNAK : (Yerleştirilen göçmenler için Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü arşivindeki dosyalar. 1955 Balkan doğumular için İstatistik Genel Müdürlüğü Nüfus Şubesince hazırlanan çizelgeler).

Yukarıdaki çizelgede görüldüğü üzere, göçmenlerin çoğunlukla yerleştikleri bölgelerin başında Marmara bölgesi gelmektedir. Gerçekten göçmenlerin yüzde 58'i bu bölgeye yerleştirilmiştir. Bunun göçmenlerin geldikleri iklim ve toprak koşullarına en çok benzeyen bir bölge olmasından ileri geldiği bir gerçektir. Öte yandan özellikle Trakya illerinin nüfusça kalabalık olmasının dış güvenlik bakımından uygun görülmesi olasılığı da akla gelmektedir.

Orta Anadolu illerine göçmenlerin yüzde 15'i gibi oldukça büyük bir yüzdesi verilmiştir. Bu bölgedeki iklim ve doğa koşullarının göçmenlerin önceden yaşadıkları yerlere benzediğini ileri sürmek kolay değildir.

Ege bölgesiyle Kuzey Anadolu (özellikle batı kuzey kesimine) bölgesine yüzde 9 oranında göçmen verilmiştir. Doğu kuzey anadoluya göçmen gönderilmeyişinin nedeni açıktır. Bu bölge, Türkiye'nin nüfus yoğunluğu en yüksek olan kesimidir. Doğu Anadolu'ya yüzde 5 oranında göçmen gönderilmiştir. Bu bölgedeki koşulların oldukça farklı olduğu unutulmamalıdır. Güneydoğu

Anadoluda onların hemen hemen hiç alışık olmadıkları bir çevredir. Buraya % 1 oranında göçmen gönderilmiştir.

Balkan ülkelerine doğmuş olan nüfusun coğrafya bölgelerine dağılışına ilişkin bilgil gelen göçmenlerin büyük çoğunluğunun gelmiş oldukları memleketi kapsamakta olduğundan göçmenlerin dağılışı hakkındaki gözlemlerimizi desteklemektedir Marmara bölgesine verilen göçmenler oranı ile bu bölgedeki Balkan doğumluların oranı hemen hemen aynıdır.

Ege bölgesine % 9 oranında göçmen gönderilmesine karşın buradaki Balkan doğumluların oranı % 21.3'tür. Öteki bölgelerde, Ege bölgesinin aksine, gönderilen göçmen oranında daha düşük oranlarda Balkan doğumlulara rastlanmıştır. Geçim ve iklim koşulları daha elverişli olan Ege bölgesinin öteki bölgelerdeki göçmenlerin bir kesimini çekmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Güneydoğu bölgesinde de oldukça küçük olmakla birlikte Balkan doğumlu nüfusun oranı gönderilen göçmenlerin oranından çoktur. Doğu illerine gönderilenlerden bir kesiminin de buraya kaçması olasılığı vardır.

Göçmenlerin coğrafya bölgelerinin nüfus durumlarını ne ölçüde etkilediğini de gözden geçirmekte yarar vardır. Bölgelerde 1927-1960 yılları arasındaki nüfus artışı ile verilen göçmenlerin sayısı Çizelge X'da özetlenmiştir.

Çizelge X — Coğrafya Bölgelerine Göre Göçmen Sayısının Nüfus Artışındaki Payı

<i>Bölgeler</i>	<i>Nüfus artışı 1927-1960 (1000 kişi)</i>	<i>Göçmen sayısının Nüfus artışı içindeki oranı (%)</i>
Marmara	2,637	19.25
Ege	1,386	5.37
Kuzey Anadolu	2,507	3.11
Güney Anadolu	1,773	2.55
Orta Anadolu	2,215	5.8
Doğu Anadolu	1,941	2.17
Güney Doğu	985	1.08
Toplam	14,162	100.

KAYNAK : C. Geray, *İbid.*, s. 40.

Marmara bölgesindeki nüfus artışında göçmenlerin büyük payı olduğu görülmektedir. Göçmenlerin yaklaşık olarak % 57'si bu bölgeye verilmiş olup bu bölgedeki nüfus artışı içindeki payı % 19'dur. Ege ve Orta Anadolu bölgelerinin nüfuslarındaki artışlarda göçmenlerin payı % 5-6 arasındadır. Öteki bölgelerde bu oran daha düşük olmuştur.

Göçmenlerin bölgeler arasındaki nüfus dengesizliğini böylece biraz daha artıran bir rol oynadığı ileri sürülebilir. Bunu destekleyen bir durum da

bölgelerin nüfus yoğunluğunun artmasında da etkisi görülmesidir. 1960 yıllarındaki nüfus yoğunluğu ile yerleştirilen göçmenler çıkarıldıktan sonraki yoğunlukları Çizelge X'da gösterilmiştir.

Çizelge XI — Coğrafya Bölgelerine Göre Nüfus Yoğunluğunun Artışında Göçmenlerin Payı

<i>Bölgeler</i>	<i>Nüfus Yoğunluğu (Klm² başına) 1960</i>	<i>Göçmenler Hareket Nüfus Yoğunluğu</i>	<i>Aradaki Fark</i>
Marmara	72.2	65.1	7.1
Ege	50.7	49.4	1.3
Kuzıy Anadolu	46.33	45.7	.6
Güney Anadolu	35.1	34.5	.6
Orta Anadolu	24.37	23.7	.6
Güney Anadolu	24.9	24.7	.2
Türkiye Ortalaması	34.9	33.8	1.1

KAYNAK : C. Geray, *İbid.*, s. 41.

Özellikle Marmara bölgesinin yoğunluğu içinde göçmenlerin büyük payı olduğu görülmektedir. Daha önceki açıklamalarda belirttiğimiz gibi, gerek yerleştirilen göçmenlerin sayısı, gerekse bölgenin nüfus artışı içinde göçmenlerin payı bakımından Marmara bölgesini başta gitmektedir. Yoğunlukla ilgili bilgiler de bunu desteklemektedir. Aynı gözlemler, tarım bölgelerinin yoğunluğu konusunda da geçerlidir (Bkz., Geray, *ibid.*, s. 42-48).

GÖÇMENLERİN YERLEŞTİRİLMESİNDE TUTULAN YOL VE YÖNTEMLERE TOPLU BAKIŞ

Göçmenlerin yerleştirilmelerinde herhangi bir yerleşme plânı hazırlanmış ve uygulanmış değildir. Olaylar çıktıkça ve zorladıkça tedbirler alınması yoluna gidilmiş ve yerleştirme sırasında şu noktalar dikkate alınmıştır :

1. Göçmenlerin geldikleri yörelerin coğrafya özellikleri, iklim ve toprak koşulları.
2. Türkiye'ye gelmeden önceki uğraşları, iş ve güç biçimleri,
3. Alıştıkları tarım biçimi, türleri ve uzmanlık dalları,
4. İllere alelacele gönderilen sorulara alınan cevaplara göre nerelerde göçmen yerleştirme olanağının bulunduğu.

Göçmenlerin yerleştirilmelerinde bağlı oldukları ya da bağlı tutuldukları statülerine göre bazı ayırımlar yapılmaktadır. «Serbest göçmen»lere Devlet yardım etmemekte, «iskânlı göçmen»ler ise yerleşme ve üretici duruma geçme konusunda Devlettten yardım görmektedir. Yurdumuza gelen göçmenlerin % 58'i «iskânlı», % 42 si «serbest» göçmen statüsündedir.

«İşkânlı» göçmenlerin yerleşmeleri iki aşamada olmaktadır :

1. Yerleşme,
2. Üretici durumuna geçiş.

Her iki aşamada da Devletin yardımları şöylece özetlenebilir :

1. Yerleşme aşaması : Yerleşme geçici ve sürekli olmak üzere başlıca iki biçimde gerçekleşmektedir :
 - a) Geçici yerleşme, göçmenlerin sınır giriş kapısından alınıp sürekli yerleşme noktalarına gidip oturmağa başlamalarına değin geçen kabul, eğitim ve hazırlık işlerinin yapıldığı aşamadır.
 - b) Sürekli yerleşme, göçmenlerin içinde yaşayacakları konutlara girip oturmaya başlamalarıyla gerçekleşen aşamadır.
2. Üretici duruma geçiş : Bu aşamada yapılan yardımları tarım ve tarım dışı kesimlerde olmak üzere iki kümede toplayabiliriz :
 - a) Tarım alanında :

(1) Topraklandırma : Bir göçmen ailesine ortalama olarak 42.5 dönüm toprak düşecek biçimde bir topraklandırmaya gidilmiştir. Türkiye'de çiftçi ailelerinin % 62'sinin 50 dönümden az toprağa sahip olduğu, bir çiftçi ailesine ortalama olarak 77 dönüm toprak düştüğü düşünülürse bu ortalama azımsanacak bir oran değildir.

- (2) Tohumluk sağlanması,
- (3) Çevirme ve donatım kredileri verilmesi,
- (4) Tarım araçları sağlanması.

- b) Tarım dışında :

Sanatkâr göçmenlere aile başına ortalama olarak 14.000 TL. sı çevresinde bir döner sermaye sağlanmıştır.

Göçmenlerin Barındırılmaları

Gelen göçmenler konaklama yerlerinde geçici olarak barındırıldıktan sonra, özellikle geldikleri yerlerin iklim ve yaşama koşullarına uygun düşen illere, yerleştirilmek üzere gönderilmektedirler. Birinci plânda barınma gereksinimleri karşılanmaktadır.

1923 yılından bu yana «mübadil» «muhacir» veya «mülteci» sıfatları altında yurdumuza göç edenlerin barınma gereksinimlerini karşılamak üzere yaptırılan konutlara ilişkin bilgileri derlemiş bulunuyoruz. Şimdiye değin hiç yayınlanmamış olan bu bilgiler çizelge XII'de sunulmuştur.

Çizelge XII — Göçmenler İçin Yapılan Konutlar (1923 - 1967)

<i>Yıllar</i>	<i>Konut sayısı</i>	<i>Yıllar</i>	<i>Konut sayısı</i>
1923 - 1933	103,586	1948	1.698
1934	989	1949	325
1935	5,943	1950 (a)	—
1936	5,465	1951	10.262
1937	5,886	1952	13.908
1938	1,848	1953	4.338
1939	1,787	1954	3.711
1940	2,641	1955	1.855
1941	794	1956	878
1942	1,494	1957	189
1943	441	1958	177
1944	1,276	1959	588
1945	522	1960	386
1946	836	1965	74
1947	657	1967	29
		Toplam	172.583

(a) 1950 yılı için herhangi bir kayda rastlanılmamıştır. Bulgaristan göçmenlerinin kütle halinde göçleri 1950 yılında başlamakla birlikte hemen yılı içinde çok sayıda yapının tamamlanması olasılığı zayıftır. Ev yapımı daha çok 1951 ve 1952 yıllarında çoğalmıştır.

KAYNAK : Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü İstatistik şubesi ile aynı Genel Müdürlüğün arşivindeki dosyalar.

1923-1963 döneminde her yıl ortalama olarak göçmenler için yurdumuzda yapılan evlerin sayısı 4660'dır. Fakat, bazı dönemlerde, özellikle 1923-1933 ve 1951-1952 yıllarında konut yapımı bu ortalamanın çok üstüne çıkmıştır. 1923-19543 dönemi Yunanistan'dan getirtilen «mübadiler»in yerleştirilmeleri yıllarına rastlamaktadır. Yüzbine yakın «mübadil» ailesi için 66,872 konut yaptırıldığına dair kayıtlara rastladık. 1951-1952 yıllarında ise evler Bulgaristan'dan göçedenlerin yerleştirilmeleri için yapılmıştır.

Göçmen ailelerinin yüzde 56.2'sinin devlet eliyle yada yardımıyla barınağa kavuştuğu anlaşılmaktadır. Unutmamak gerekir ki, göçmen ailelerinden 1934-1960 yılları arasında «serbest göçmen» statütüsüyle, yani devletten herhangi bir yardım beklemek ve istemeksizin gelenlerin sayısı 70 bin dolayındadır. Bunlar hesaba katılmazsa göçmen ailelerini en az yüzde 72.8'inin konuta kavuştuklarını söylemek doğrudur. 1923-1933 döneminde de serbest göçmen olarak gelen aileler vardır, fakat sayılarını bilmiyoruz. Bu nedenle, konutlandırma oranının daha yüksek olması gerekir.

Yapılan evlerin köylük ve şehirlik yerlere dağılışına ilişkin bilgilerimiz de 1951-1960 yılları içindir. Bu dönemde yapılan şehir ve köy tipi evlerin yıllara dağılışı çizelge XIII'de gösterilmiştir.

Çizelge XIII — Göçmen Evl Tipleri (1951 - 1960)

<i>Yıllar</i>	<i>Köy tipi</i>	<i>Şehir tipi</i>	<i>Hazır ev</i>	<i>Toplam</i>
1951	7,748	2,087	427	10,262
1952	8,933	4,576	399	13,908
1953	2,298	1,923	117	4,338
1954	2,278	1,237	196	3,711
1955	827	883	145	1,855
1956	267	583	28	878
1957	120	69	—	189
1958	111	66	—	177
1959	151	437	—	588
1960	28	358	—	386
1965	—	74	—	74
1967	—	29	—	29
Toplam	22,761	12,322	1,312	36,395

KAYNAK : C. Geray, *İbid.*, Ek Çizelge III.

Görüldüğü gibi, evlerin yüzde 63 gibi büyük çoğunluğu köy tipi konutlardır. Söz konusu yıllarda gelmiş ve yerleştirilmiş olan Bulgaristanlı göçmenlerin yüzde 83'ünün tarımla ilgili uğraşı alanlarında çalışmış oldukları anlaşılabilecek olursa, konutların niçin daha çok köy tipinde yapıldıklarının gerekçesi de belirmiş olur. Evlerin şehir, kasaba ve köylere yerleştirilmesi ve konum biçimleri Çizelge XIII'de gösterilmiştir.

Çizelge XIV — Konutların Şehir Kasaba ve Köylere Yerleştiriliş ve Konuş Biçimleri (1951 - 1967)

<i>Yerleştiriliş ve konuş biçimi</i>	<i>Köy sayısı</i>	<i>KONUTLAR</i>		<i>Toplam</i>
		<i>Köy tipi</i>	<i>Şehir tipi</i>	
Kurulan bağımsız köylerde	14	1,525	—	1,525
Şehir, kasaba ve köylere eklenen mahallelerde	—	1,469	7,511	8,980
Serpıştırilenler	—	19,767	4,811	24,578
Toplam	14	22,791	12,322	35,083

KAYNAK : Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü

Konutların büyük çoğunluğu (% 70.2) serpiştirme yoluyla dağıtılmıştır. Serpiştirilenlerin yüzde 80.4'ü köylerde, Göçmen mahallelerinde yapılan

evler, bütün evlerin yüzde 25.4'ü dolayındadır. Bunun da yüzde 83.4'ü şehir ve kasabalara eklenen göçmen mahallerindedir. Göçmenlerin büyük çoğunluğunun şehir, kasaba ve köylere serpiştirilme yoluyla yerleştirilmiş olması onların sosyal bakımdan çevreye ve topluma uyması, kaynaşması yönünden daha az sakıncalı görülmektedir.¹⁶

Göçmenlere Çalışma Olanak ve Koşullarının Sağlanması

Göçmenlere önceki, iş, meslek ve öğrenim durumlarına göre yeniden çalışma olanakları sağlamak için çeşitli tedbirler, 2510 sayılı İskân Kanunu 17. maddesinde yer almaktadır. Bu tedbir ve yardımları göçmenlerin başlıca iki ana gurubunu oluşturan «çiftçi» ve «sanatkâr-esnaf» gurupları açısından inceliyelim :

1. Çiftçi göçmenlere yapılan yardımlar :

Tarımla uğraşan çiftçilerin üretici duruma girebilmelerini sağlamak amacıyla yapılan yardımlar, toprak, kredi, tohumluk ve tarım araçları başlıkları altında ayrı ayrı gözden geçirmeği yararlı bulmaktayız.

1923 - 1960 yılları arasındaki toprak dağıtım çalışmaları çizelge XV'de gösterilmiştir.

Çizelge XV — Göçmenlere Dağıtılan Topraklar (1923 - 1967)

Yıllar *	Aaile sayısı	Kültür toprağı * (dekar)	Aile başına ortalama
1923 - 1933	157,736	6,258,928	39.6
1934 - 1949	62,849	2,866,685	45.6
1950 - 1967	21,496	1,165,806	54.2
Toplam	242,081	10,291,419	42.5

* Bağ ve bahçelerle birlikte.

KAYNAK : Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü arşivindeki dosyalardan derlenmiştir.

Göçmenlere dağıtılan toprakların aile başına ortalaması ülke ortalamaları karşısında da küçümsememek gerekir. Fakat toprakların bu derece küçük parçalara ayrılmasının verimi azaltıcı bir etkide bulunduğu da unutulmamalıdır. Göçmenlere küçük küçük tarlalar vermek yerine toplu üretimi özendirici, kooperatif çalışmaya yöneltici yollar düşünülebilirdi.

Göçmenlere yemeklikten başka tohumluk gereksinmelerini karşılamak üzere buğday ve benzeri hububat dağıtılmıştır.

¹⁶ Arı, op. cit., s. 22-23, 44-45.

Tarımla geçinen 242 bin göçmen ailesine, 1923-1960 yıllarında toplam olarak 43 bin tondan çok tohumluk dağıtılmıştır.

Bu, aile başına 180 kilo tohumluk demektir.

T.C. Ziraat Bankası, göçmenlerin üretime geçebilmeleri için gerekli donatım ve çevirme (işletme) kredisi vermektedir. «Donatım Kredisi» çiftçinin işletmesinin demirbaşını oluşturacak araç ve gereçleri sağlamak üzere beş yıl süreyle verilen kredidir.¹⁷ «Çevirme kredisi», çiftçinin toprağını işletmesine yararışlı girdiler, (tohumluk, sun'i gübre gibi) sağlayabilmek amacıyla yapılan, en çok bir yıl süreli borçlanmadır.¹⁸

1950-1960 yılları arasında 18 bin çiftçi ailesine 23.5 milyon donatım ve çevirme kredisi dağıtmıştır. Bu dönemde kredi alan göçmen ailelerinin herbirine verilen kredi ortalama olarak 1,300 Türk lirası tutarındadır. 1950 yılında göçmenlere verilen donatım ve çevirme kredisinin oranı, Bankanın verdiği bütün çevirme ve donatım kredileri toplamının yüzde 6'sına, 1953'de % 9'una yaklaşmıştır. Bundan sonraki yıllarda, göçmen sayısının düşmesine paralel olarak bu oran yüzde birin altında olmuştur.

T.C. Ziraat Bankasının göçmenlerin borçlarını 1955-1956 1957 yıllarında geriye bırakarak yeniden üçer beşer yıllık taksitlere bağlandığı hatırlardadır. Bu geriye bırakmanın nedeni olarak «göçmenlerin henüz üretici duruma girmemiş oldukları» gösterilmiştir.¹⁹ Göçmenlerin gerçekten üretici duruma geçemediklerini saptayacak herhangi bir bilgi elde yoktur. Bizde tarımsal kredilerin geriye bırakılmasının, ekonomik nedenlerden çok siyasal vaadlere bağlı olduğu da bir gerçektir.

Çiftçilikle geçinen göçmen ailelerine yardım olarak verilen canlı ve cansız tarım araçlarının çeşit ve sayıları aşağıda çizelge XVI'da gösterilmiştir.

Çizelge : XVI — Göçmenlere Sağlanan Tarım Araçları

Yıllar	Traktör	Çift hayvanı	Araba	Tırmık	Pulluk	Çayır Maki.	Orak Makine.
1923 - 1933*	12	22,994	20	2	27,501	20	5
1934 - 1950*	0	39,378	1,861	0	34,055	0	0
1951 - 1967	147	21,717	11,692	7027	12,380	0	0
Toplam	159	84.089	13,573	7029	73,936	20	5

* Bu rakamlara «nakledilen ailelere» verilenler de dahildir. İç iskâna bağlı tutulan bu ailelerin sayısı 8.800'e yakındır.

KAYNAKLAR : «Bakanlığın 25 yıllık Çalışmaları» Sağlık Dergisi, Özel Sayı, (1948) No : 10-11, sh. 108-110.

Geray, İbid., Ek Çizelge III.

¹⁷ 1950 Ziraat Sayımı Neticeleri, s. 134-135.

T.C. Ziraat Bankasının 26.9.1951 tarihli ve 1605 sayılı genelgesi.

¹⁸ A. S. İloğlu, «Ziraî Kredi ve T.C. Ziraat Bankasının son 9 yıllık faaliyeti» Banka, No : 37'den ayrı baskı 1959, s. 9.

¹⁹ T.C. Ziraat Bankasının göçmenlere açılan ikraz hakkındaki şu genelgelerine bakılabilir :

Genel No :	Tarih	Genel No :	Tarih
1605	26.9.1951	2115	5.2.1956
1998	7.1.1955	2040	10.6.1955
		2220	4.1.1957

Sözü edilen araçların göçmen aileleri bakımından önemini anlayabilmek için bunların yanlarında getirebildikleri tarım araçlarını görmek yararlı olur. 1934-1939 döneminde gelen 52 bin göçmen ailesi 11,198 et arabası, 2,470 pulluk getirmişti.

Bazı göçmenlerin yanlarında küçük ve büyükbaş hayvan da getirdikleri anlaşılmaktadır. 1934-1940 yıllarında gelen 55,771 göçmen ailesinin 31 bin büyükbaş, 35 bin küçükbaş hayvan getirdiği bilinmektedir. Koşum ve çift hayvanlarının sayısı 22.554 olmuştur Tarımla geçinen 242 bin göçmen ailesine 13,573 araba verilmiş olduğuna göre, bunların yüzde 5.6'ı yerleştikten sonra araba sahibi olabilmıştır. İyimser bir tahminle, 1934-1939 yıllarında gelen göçmen ailelerinden araba getirebilenlerin oranı (yüzde 21.4) 1923-1960 dönemi için de aynı sayarsak edersek, aynı dönemde gelen göçmenlerden yüzde 73'ünün arabalarını çeşitli yollardan, bu arada, aldıkları kredilerle sağlamak zorunda kaldıkları söylenebilir.

1934-1940 yılları arasında gelen göçmen ailelerinden yüzde 6'ı pulluk getirebilmiştir. 1923-1960 yılları arasında 242 bin çiftçi göçmen ailesinin yüzde 31'ine pulluk dağıtılmıştır.

1923-1960 arasında çiftçi göçmen ailelerine dağıtılan koşum ve ekim işlerinde kullanılan at öküz gibi çift hayvanlarının sayısı 84 bini geçmektedir. Genel olarak koşum ve ekim işlerinde iki hayvan bir arada kullanıldığına göre en az 42 bin göçmen ailesi ikişer baş çift hayvanı edinmiş olmaktadır. Bunlar, kendisine toprak verilen bütün göçmen ailelerinin % 17.4'ünü oluşturmaktadır. Oysaki 1934-1940 yılları içinde çiftçi olduğu tahmin edilen 44 bin göçmen ailesinden 11.227'sinin yanlarında ikişer adet koşum ve çift hayvanı getirdikleri tahmin olunmaktadır. Bu da aynı yıllarda geldiği tahmin edilen çiftçi göçmen ailelerinin yüzde 25'i demektir. Bu oranın çok iyimser bir tahminle, 1923-1960 döneminde aynı olduğunu sayarsak, bütün çiftçi göçmen ailelerinden en az yüzde 43'ünün ikişer tane çift hayvanına sahip bulundukları sonucuna varabiliriz.

Sanatkâr Göçmenlere Yapılan Yardımlar

Yukarıda ayrıntılarıyla açıklanan «konut yardımı»ndan sanatkâr göçmenler de yararlanmışlardır. Sanatkâr göçmenler, daha iyi geçim koşullarına kavuşturulmak amacıyla, daha çok şehir ve kasabalara yerleştirilmişlerdir.

Sanatkâr göçmenlere yapılan yardımlar daha çok bu gibi küçük sanat sahibinin döner sermaye gereksinimini karşılamak konusunda olmuştur. Sanatkâr göçmenlere açılan «döner sermaye» kredilerine ilişkin bilgiler çizelge XVII'de gösterilmiştir.

Çizelge : XVII — Sanatkâr Göçmenlere Verilen Döner Sermaye Kredisi (1923-1967)

<i>Yıllar</i>	<i>Sanatkâr göçmen ailesi</i>	<i>Verilen döner sermaye (*)</i>	<i>Sanatkâr aile başına kredi</i>
1923 - 1933	7,886	15,238**	1,932
1934 - 1950	3,222	77,287**	23,987
1951 - 1960	2,689	1,159,977	43,137
1960 - 1967	103	412,200	4,000
Toplam	13,900	1,664,502	73,056

* Döner sermaye verilen sanatkâr aileleri sayısı bütün göçmen ailelerinin % 5'i olarak tahmin edilmiştir. Bulgaristan göçmenleri hakkındaki 1950 ve 1951 rakamları bu yüzdeyi desteklemektedir. (Nüfus Sayımları 1927-1955, İstatistik özetleri No : 8, s. 15). 1951-1960 döneminde döner sermaye kredisi alan aileler yüzdesi de bu orana çok yakındır. (Bak Ek Tablo : III).

** İç iskâna bağlı tutulan «menkul eşhas»a verilenlerle birlikte,

KAYNAKLAR : Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü arşivindeki dosyalar. C. Geray, *op. cit.*, EK TABLO : 3'e bakılabilir.

SONUÇLAR

Göçmenlerin Yerleştirildikleri Yörelere Bırakıp Gitmelerinin Nedenleri

Bundan önceki kesimdeki açıklamalardan göçmenlerin genellikle yerleştirildikleri illeri ve bölgeleri bırakıp öteki il ve bölgelere gittikleri anlaşılmaktadır. Bu gözlemi doğrulayan kesin istatistik bilgiler elde yoktur. Sadece, göçmenlerin geldikleri ülkelerde doğmuş olanların sayısındaki normalin dışındaki azalmaları, artışları dikkate alarak yapılan bu tahminleri destekleyen bazı genel gözlemler vardır.²⁰ Bulgaristan göçmenlerinin yerleştirildikleri 12 köy ile Türkistan göçmenlerinin yerleştirildikleri 1 köyde yapılan incelemelere dayanan bu gözlemleri şöyle özetleyebiliriz :

²⁰ Bu değerlendirmeyi yaparken, Köy İşleri Bakanlığı, Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü İskân Planlama Dairesi Başkanlığı Araştırma ve Yayın Fen Kurulu'nun çeşitli illerdeki köylere ilişkin kalkınma ve geliştirme Raporlarından geniş ölçüde yararlanılmıştır. Ayrıca bakınız :

Oğuz Arı, *op. cit.*, s. 22-23, 44-45.

Orhan Türkdoğan, *Salihli'de Türkistan Göçmenlerinin Yerleşmeleri*, Atatürk Üniversitesi Bölge Çalışmaları, sosyal araştırmalar : 3, Erzurum, 1969.

Orhan Türkdoğan, «Seçilmiş Bazı Yerli ve Göçmen Zümreleri Üzerinde Sosyal Değişme Modelleri», *İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt : 22, Sayı : 3-4 (1962), s. 140-163 ve Cilt : 23, Sayı : 3-4 (1963), s. 115-136.

Söz konusu 13 köyde yerleştirilmesi plânlanan 1469 göçmen ailesinden 53 ü daha başlangıçta başka ilde yerleşmek isteyerek ya da iskân hakkından vazgeçerek bu köylere hiç gitmemiştir. 416 aile de yerleştirildikten bir süre sonra, yerleştirildikleri köylerden ayrılıp gitmişlerdir. Bunlar arasında, toprağını elden çıkarmadan kasaba ya da şehre gidip oturdukları halde yerleştirildikleri köylerle ilişkisini sürdürenler de vardır. Göçmüş olanların yaklaşık olarak üçte birinin ilişkisini kesmeksizin toprağını ortakçılık ya da yarıcılık yoluyla işlediği anlaşılmaktadır.

Yerleştirildiği köyü bırakıp gidenlerin ayrılma nedenleri aşağıda gösterilmiştir :

1. Ayrılma nedenleri arasında, **toprakla ilişkili olanlar başta yer almaktadır.** Toprağın yüz ölçümü olarak yetmeyişi ya da veriminin düşük oluşu yanında, dağıtılan toprağın hukuk açısından anlaşmazlık konusu olması önemli bir nedendir. Uzun yıllar geçmesine karşın, yerleştirilenlerin tümünün ya da bir bölümünün tapuya kavuşamadığı göçmen köyleri vardır. Açılan davalar 10 yıldır sürüp gitmektedir. Yerli köylülerin işgali altında bulunduğu için yerlilerce yeniden sahip çıkılması ya da işgal edilmesi de söz konusudur. Bataklık kurutulmadan toprağın hukuk bakımından dağıtımının yapılmasına karşılık, kurutma işini uzun süre için beklemek zorunda bulunan göçmenler de vardır.

2. Yerleştirildiği köyü bırakıp gitmenin bir başka önemli nedeni de çevredeki yerli halkın göçmenler üzerine yaptığı çeşitli baskılardır. Yerli halkın yararlanamadığı ya da borçlanma yoluyla yararlanabildiği haklardan göçmenlerin çoğu kez doğrudan doğruya ve karşılık aranmaksızın yararlanabilmeleri yerli halkta çekememezlik ya da kıskançlık duyguları yaratmıştır. Özellikle, göçmenlere dağıtılan topraklardan daha önce yerli halkın kullanmakta bulunduğu toprakların çoğunlukta olması bu kıskançlığa ve geçimsizliklere kaynak olmuştur. Çevre Köylerle toprak, yayla, otlak ve sınır anlaşmazlıkları sürüp gitmektedir. Göçmenlere ayrılan otlak ve sulara sahip çıkma, onların diktiği ağaçları kesme ya da hayvanlara yedirme, tapulu topraklarını zorla sürme, telefon direk ve tellerini kesip yıkma gibi kamu esenliğini ve güvenliğini bozucu davranışlar sık sık görülmektedir. Yerlilerin göçmenleri sopayla dövdükleri hatta öldürdükleri olaylara da rastlanılmıştır. Bu davranışlara bazı yönetsel baskılar da eklenmektedir. Muhtarın yerli halkın yaşadığı mahalleyi koruması, kayırması göçmenlerin kooperatife üye alınması gibi. Ayrıca yerli halkın göçmenler arasında olumsuz yönde propaganda yaparak onları buradan ayırmaya çalıştıklarına ilişkin örnekler de vardır.

3. Alt yapı ve kamusal hizmetler alanındaki yetersizlikler de bazı göçmenlerin yerleştirildikleri köyleri bırakmalarını etkilemektedir. İlkokulun yapılmaması, çocuk okutma, sağlığa elverişli suyun olmaması, konutların yetersizliği gibi nedenler burada belirtilebilir.

4. İklimin elverişsizliği, kuraklık gibi nedenlerle üst üste ürün alınmaması yüzünden yerleştirildikleri köyü bırakanlar da vardır.

Uyum Sağlama ve Bütünleşme

Göçmenlerin yerleştirilmeleriyle ilgili çalışmaların tam bir değerlendirilmesi yapılmış değildir. Özellikle göçmenlerin topluma uyum sağlamaları ve üretici duruma geçmeleriyle ilgili pek sınırlı bilgiler vardır. Eldeki bazı araştırma sonuçlarına ve gözlemlere dayanarak aşağıdaki sonuçlara varılabilir :

1. Göçmenler genellikle, yerleştirildikleri yöreleri bırakıp öteki gelişmiş ve şehirleşmiş bölgelere gitmektedirler. Bu, onların üretici duruma geçmelerinde karşılaştıkları güçlükleri göstermektedir.

2. Serpiştirme ve eklemeler, göçmenlerle yerliler arasında uyum ve kaynaşma sorunlarını ortaya çıkarmaktadır. Bunlar arasında doğan gerginliklerin çatışmalara da yol açtığı anlaşılmaktadır. Göçmenler, kendi aralarında evlenme göreneğini sürdürmektedirler. Göçmenlerin arasındaki bağlılığın yüksek olması bunların şehirleşmesini ve topluma uyumlarını yavaşlatmaktadır.

3. Sosyal uyum ve kaynaşma konusunda hiçbir sosyal hizmet çalışması yapılmış değildir. Bu alanda eğitim de verilmemektedir.

4. Göçmenlerin sonradan şehirse! uğraşılara yöneldikleri anlaşılmaktadır. Çiftçilikle uğraşanların oranı azalırken yapım endüstrisinde çalışanların oranı gittikçe artmaktadır.

5. Büyük şehirlerdeki göçmenlerden önemli bir bölümünün işsiz olduğu, çalışanların da genellikle işlerinde kalmak niyetinde olmadığı anlaşılmaktadır. Öte yandan sosyal güvenlikden yoksun işlerde çalışanlar da vardır.

Öneriler

Türkiye önümüzdeki yıllarda da göçmen kabul etmek ve yerleştirmek durumundadır. Özellikle Bulgaristan'da yaşayan 700.000 Türk'ün fırsat bulduğunda Türkiye'ye gelip yerleşmek istediği yolunda kuvvetli belirtiler vardır. Yapılan anlaşma şimdilik parçalanmış olan ailelerin yeniden bütünlenmesi amacını güden sınırlı bir göçe elvermektedir.²¹ Bu, belki bugün için daha geniş bir göç hareketini geriye bırakmaktadır. Fakat gelecek yıllarda Bulgaristan'dan ya da öteki bir ülkeden büyük ölçüde bir göç hareketinin doğmayacağı söylenemez. Bu nedenle aşağıdaki tedbirleri dikkate almakta yarar vardır :

²¹ Yılmaz Altuğ, «Bulgaristan'dan Yeni Göç Üzerine Düşünceler», *Milliyet*, 19 Haziran 1968, s. 2. Ahmet Cebeci, «Bulgaristan Türklerinin Göçü Hakkında», *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı : 63 (1968), s. 189-193.

«Bulgaristan Türklerinin Anavatana Göçleriyle İlgili Sınırlı Göç Anlaşmasının İmzalanması», *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı : 66 (1968), s. 342-347.

Sözü edilen anlaşma uyarınca 1969 ve 1970 yıllarında Bulgaristan'dan 3550 ailede 13,091 kişi gelmiştir. Bunlardan 6498'i kadın, 6593'ü erkektir. Bunların % 32'si 15 yaşından küçük % 61'i 15-60 yaşları arasında, % 7'si 60 yaşından büyüktür. Gelenlerden % 32'si okur yazar değildir. Bunlardan % 47'si ilk, % 20'si de orta öğrenim yapmıştır. Yüksek öğretim görenlerin oranı önemsizdir. Daha önce gelenlerin aksine, son Bulgaristan göçmenleri arasında çiftçiler % 11 gibi düşük bir orandadır. Gelenlerin % 38'zi kalifiye, % 46'sı düz işçi niteliğindedir. Memur ve öğretmenler ile serbest meslek sahiblerinin oranı % 5'ten azdır. [Bilgiler K. İ. B. Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğünden alınmıştır.]

1. Olup bittilerle karşılaşmamak için, şimdiden, öteki iç yerleşme sorunlarını da kapsayan geniş bir yerleştirme plânı geliştirilmelidir.²²
2. Tarımdaki gizli işsizlik ve nüfus fazlası dikkate alınarak gelecek olanlara tarım dışında çalışma olanakları araştırılmalıdır. Alt yapı ve baidırılık işlerinde göçmenlere öncelikle iş verilmesi düşünilebilir.
3. Tarımda yerleştirilecekler için nüfus yoğunluğunun seyrek olduğu bölgeler (örneğin Akdeniz bölgesi) seçilmelidir.
4. Olanakların elverdiği ölçüde küçük köyler kurarak ekleme ve serpiştirmenin yarattığı gerginlikler, uyumsuzluklar önlenmelidir.
5. Tarımda, küçük işletmeler yerine kooperatif işletmelere gidilmelidir.
6. Tarımda entansif çalışmaya ağırlık verilmeli, toprağa dayalı olmayan çalışma alanları, uğraşı dalları geliştirilmelidir.
7. Köysel alanlarda yerleştirme yapılması olanağı sınırlı bulunduğundan, genellikle kökeni köyde olan göçmenlerin kasaba ve şehirlerdeki tarım dışı çalışma alanlarında çalışmasını sağlayacak bilgi ve becerilerle donatılması için mesleki ve teknik öğrenime ağırlık verilmelidir.
8. Göçmenlerin topluma uyabilmelerini sağlamak için halk ve toplum eğitimi verilmeli, sosyal hizmet çalışmaları yapılmalıdır.
9. Sağlık, eğlence tesislerini de kapsayan toplum merkezleri kurulmalıdır.

²² Ömer Lütfü Barkan, «Türkiye'de Muhacir İskânı İşleri ve Bir İç Kolonizasyon Planına Olan İhtiyaç», İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt : 10, Sayı : 1-4 (1948-49), s. 204-223.

Ek Çizelge — I Göçmenlerin Yerleştirildikleri İller (1923 - 1960)*

İli	İlin Nüfusu		Artış %	Göçmen sayısı	Nüfus artışında göçmenlerin payı (%)
	1927 (1000)	1960 (1000)			
Adıyaman	—	235	—	—	—
Afyon	259	460	77,6	2,621	1.3
Ağrı	69	126	11,6	3,411	2.3
Amasya	115	257	123,4	5,182	3.6
Ankara	444	1,317	196,6	10,560	1.2
Antalya	204	418	104,8	7,696	3.5
Aydın	213	470	120,6	12,495	4.8
Balıkesir	421	671	59,3	50,065	20.
Bilecik	114	146	28,	7,736	24.1
Bingöl	41	131	219,6	0	—
Bitlis	47	129	174,4	—	—
Bolu	218	354	62,3	1,861	1.3
Burdur	84	104	114,2	1,279	1.3
Bursa	402	695	72,8	63,057	21.5
Çanakkale	182	338	85,7	26,116	16.7
Çankırı	157	242	54,2	219	.2
Çoruh	121	194	60,3	49	.1
Çorum	248	448	80,6	17,174	8.5
Denizli	245	426	73,8	4,839	2.6
Diyarbakır	194	401	106,7	10,273	4.9
Edirne	151	270	78,8	84,946	71.3
Elâzığ	154	278	80,5	7,376	5.9
Erzincan	112	244	117,8	1,354	1.
Erzurum	270	575	112,9	462	.1
Eskişehir	154	389	152,5	15,099	6.4
Gaziantep	203	438	115,7	1,698	.7
Giresun	205	332	61,9	6,729	5.2
Gümüşhane	122	243	99,1	504	.4
Hakkâri (b)	24	68	183,4	—	—
Hatay (b)	17 b	441	159,4	371	.1
İçel	210	444	111,3	7,652	3.2
İsparta	144	243	68,7	1,985	2.
İstanbul	794	1,932	143,3	80,721	7.1
İzmir	526	1,066	102,6	19,996	3.7
Kars	241	545	126,1	21,449	7.
Kastamonu	337	435	29,	1,080	1.1
Kayseri	273	482	76,5	17,790	8.5
Kırklareli	109	242	122,	69,402	52,
Kırşehir	127	185	45,6	1,332	2.2
Kocaeli (c)	87	297	283,4	39,118	—

İli	İlin Nüfusu		Artış %	Göçmen sayısı	Nüfus Artışında Göçmenlerin Payı
	1927 (1000)	1960 (1000)			
Konya	504	987	95,8	16,338	3.3
Kütahya	302	369	22,1	2,378	3.5
Malatya	315	396	25,7	752	0.9
Manisa	374	657	75,6	31,098	10.9
Maraş	187	390	108,5	2,678	1,0
Mardin	183	354	93,4	—	—
Muğla	175	300	71,4	6,381	5.1
Muş	44	167	279,5	4,225	3.4
Nevşehir	—	187	—	1,081	—
Niğde	233	324	39,	28,032	30.7
Ordu	226	470	107,9	1,490	0.6
Rize	141	250	77,3	—	—
Sakarya (c)	—	362	—	3,338	—
Samsun	274	652	137,9	29,978	7.9
Seyhan	300	763	154,3	25,260	5.4
Siirt	102	233	128,4	—	—
Sinop	170	250	47,0	1,349	1.6
Sivas	375	674	79,7	15,496	5.1
Tekirdağ	131	275	109,9	83,329	57.8
Tokat	263	438	66,5	10,037	5.7
Trabzon	290	523	80,3	609	0.1
Tunceli	63	139	120,6	133	0.1
Urfa	204	401	96,5	435	0.2
Uşak (d)	—	185	—	399	—
Van	75	211	141,2	3,009	2.2
Yozgat	210	402	91,4	15,815	8.2
Zonguldak	269	570	111,8	1,675	0.5
Toplam	13,648	27,810	103,7	889,042	8.5**

* Nereye yerleştirildikleri bilinmeyenlerin sayısı 315.163'tür. 1946 ve 1947 yıllarına ait hiçbir bilgi bulamadık. Ancak bu yıllarda yurda gelenlerin sayısı 59, 812'dir, ve nereye yerleştirildikleri bilinmeyenlerin % 20'i kadardır.

** 1923-1960 döneminde gelen bütün göçmenler itibarıyla.

a, b, c, d, yeniden kurulan üç il ve nüfusundan Sakarya iline büyük bir kısmını veren Kocaeli ili ile Yurda sonradan katılan Hatay ili ortalamalara sokulmamıştır.

KAYNAKLAR : Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü arşivindeki dosyalar.
C. Geray, **İbtd.**

Ek Çizelge — II

1951-1956 Yılına Kadar Çiftçi Göçmenler İçin Kurulan Köyler

İli	İlçesi	Köyü	Ev adedi	Yapılış Şekli	Hangi Göçm. yerleştirildiği
Adana	Merkez	Yarımca	100	İhale	Bulgaris. Göç.
»	»	Yeşiloba	78	»	» »
Ankara	Haymana	Devecipınarı	96	50 si iha.	» »
Bursa	Karacabev	Hürriyet (Hay- darçiftliği)	100	46 sı ema, Yardım	» »
Çanakkale	Ezine	Yeniköy	151	»	» »
İçel	Merkez	Homurlu	80	Emanet	» »
»	Tarsus	Özelbahşiş*	175	»	» »
İstanbul	Bakırköy	Güneşli çift.	51	Yardım	» »
Konya	Cihanbeyli	Hotoğlu	100	İhale	» »
»	»	Tüf. Pınarı	144	»	» »
»	»	Yeniköy (Pınar- başı)	100	»	» »
Tokat	Taşova	Ilıca	40	Emaneten	» »
Niğde	Ulukışla	Altayköyü	160	»	Türkistan
Tokat	Yerköy	Midillioğlu	150	İhale	Bulgaris. Göç.

Köy Sayısı

Ev Sayısı

14

1,525

KAYNAK: Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü İstatistik şubesince hazırlanmıştır.

* 35 aile Maraş İlinin Eoğlu bucağına (bugün ilçedir) aktarılmıştır.

Ek Çizelge — III

**1951-1956 Yılına Kadar Çiftçi Göçmen ve Mülteciler için Köylere Ekleme
Suretiyle Yapılan Evler**

<i>İli</i>	<i>İlçesi</i>	<i>Köyü</i>	<i>Ev sayısı</i>	<i>Yapılış Yolu</i>
Adana	Merkez	Bahçe	50	Emanet
»	»	Cihadiye	50	İhale
»	Ceyhan	Kaldırım	151	Emanet
»	Kozan	İhsanülmamit	60	»
»	Osmaniye	Toprakkale	50	»
»	»	Sakarcalık	40	»
Ankara	Haymana	Sıranlı	26	»
İçel	Merkez	Menteşe	25	»
»	»	Kürkçü	57	»
»	Silifke	Çetrevelli	65	»
»	»	Akkale	51	»
»	Tarsus	Köserli	18	»
»	»	Yaramış	31	»
»	»	Ağzıdeliçatalı	31	»
Kayseri	Develi	Sevdeihöyük	30	»
»	»	Karacaviran	14	»
»	»	Musahacılı	19	»
»	»	Kocahacılı	15	»
»	»	İlyaslı	16	»
Konya	Merkez	İsmail	61	»
Maraş	»	Kalıklı	36	»
»	»	Eloğlu	47	»
Muğla	Pazarcık	Çiğdemtepe	50	»
Niğde	»	Amikliköy	52	»
Samsun	Andırın	Uzacak	50	»
Yozgat	Köyceğiz	Dalaman	61	»
»	Merkez	Mialiköy	36	»
»	Çarşamba	Şeyhgiiven	50	»
»	Boğazhyan	Burunkışla	100	»
»	Çayıralan	Çat	100	»
»	Yerköy	Sekili	26	»

Köy Sayısı
31

Ev Sayısı
1,469

KAYNAK : Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü İstatistik şubesinde hazırlanmıştır.